
MIRANDA VICKERS (LONDON)

ROLI I KOSOVËS NË MARRËDHËNIET JUGOSLLAVE-SHQIPTARE PAS LUFTËS

Ndërsa Lufta e Dytë Botërore po i afrohej fundit, fati i shqiptarëve në Jugosllavinë e re, demokratike federative, pavarësisht nga kryengritja e përgjithshme që kishte përfshirë gjithë Kosovën, nuk arriti të ndërlikonte e të rëndonte marrëdhëniet jugosllave-shqiptare. Të dy udhëheqjet mbanin një qëndrim në favor të unifikimit, kështu që problemi i kufirit të tyre do të zgjidhej shumë natyrshëm me anë të përfshirjes në një njësi shqiptare federale (brenda Jugosllavisë). Ndonjë diskutim për kthimin e Kosovës nën kontrollin shqiptar kishte hasur në kundërshtimin e ashpër të serbëve. Kështu Kosova u bashkua me Federatën e re Jugosllave si një apendis (shtojcë) i thjeshtë i Republikës së Serbisë. Statusi inferior i shqiptarëve të Kosovës, thjesht si një minoritet brenda Republikës së Serbisë e duke mos i dhënë atyre autonominë e plotë territoriale, forcoi zemërimin e tyre.

Pas vitit 1948, aneksimi i paramenduar jugosllav i Shqipërisë u bë i pamundur. Deri më 1948, lidhjet ideologjike ndërmjet Jugosllavisë dhe Shqipërisë e kishin lënë çështjen e Kosovës jashtë rendit të ditës. Tani megjithatë, me përkrahjen e Stalinit, shtypi shqiptar i dha një pasqyrim të plotë "persekutimit të shqiptarëve në Jugosllavi", të cilët i nxiste të "braktisnin Titon"¹. Dhe kështu filloi polemika që do të ndizej ose do të zvogëlohej sipas kushteve të veçanta në Jugosllavi ose në Shqipëri.

Një pikë kthese në statusin dhe në rolin e shqiptarëve në Jugosllavi ishte viti 1966, pas rënies së A. Rankoviçit, si udhëheqësi kryesor i centralizmit serb, zëvendës-president i Jugosllavisë dhe trashëgimtar i Titos.

Masat e kufizuara të liberalizimit pas përjashtimit të Rankoviçit u shfrytëzuan nga shqiptarët e Kosovës për të bërë presion për një autonomi më të gjerë. Ata përsëri ngritën problemin "Përse 370 000 malazezë kanë republikën e tyre, ndërsa gjysmë milion shqiptarë nuk kanë bile asnjë autonomi të plotë?". Rezak Shalja, Prokuror i Krahinës së Kosovës, bënte thirrje për një republikë të veçantë për shqiptarët e Jugosllavisë, të cilët do të kishin të drejtat për vetëvendosje dhe shkëputje². Megjithatë Tito, i cili i konsideronte të vlefshme disa nga propozimet për reforma, kundërshtoi dhënien e statusit të republikës Kosovës. Ndërkaq, në Kosovë, kishte shenja të fuqishme të një keqësimi të vazhdueshëm në marrëdhëniet serbe-shqiptare.

Në vitin 1968 kishte një zvogëlim të dukshëm të dhunës ndëretnike dhe në nëntor revolta serioze shpërthyer në Kosovë. Tensionet shqiptare ishin rritur pasi shpresat e tyre mbetën të paplotësuar. Përfaqësuesit e tyre nuk arritën të siguronin mbështetjen e Beogradit për një autonomi më të gjerë, nëse jo për statusin e republikës, prandaj ata dolën në rrugë. Lidhja e komunistëve u përgjigj shpejt dhe në mënyrë vendimtare ndaj demonstratave, duke arrestuar udhëheqësit kryesorë, megjithëse situata kishte shqetësuar qeverinë.

Në janar 1969, Parlamenti serb adaptoi një kushtetutë për Kosovën. Provinca fitoi gjyqin e vet suprem me të drejta të konsiderueshme dhe u njoh gjithashtu barazia

e gjuhëve shqip, serbokroatisht dhe turqisht. Iu dha e drejta për të ngritur flamurin shqiptar dhe një universitet i pavarur u krijua në Prishtinë, i cili deri atëherë kishte qenë një degë e Universitetit të Beogradit. Këto masa u morën me shpresë të qetësismit të shqiptarëve, sepse kërkesa e tyre për statusin e plotë të republikës ishte hedhur poshtë kategorikisht prej Komitetit Qendror të Lidhjes së Komunistëve të Jugosllavisë.

Adaptimi i gjuhës letrare, në të vërtetë të toskërishtes, prej kosovarëve gegfolës në vitin 1968, hapi rrugën për penetrimin kulturor shqiptar në Kosovë. Tekstet e librave në gjuhën shqipe dhe një pjesë e personelit mësimor importoheshin prej Tiranës, së bashku me një numër të publikimeve shqiptare. Gjatë vitit 1970, marrëdhëniet jugosllave-shqiptare dëshmonin për një afrim gradual, i cili shkonte paralel me zvogëlimin e pushtetit të Beogradit ndaj Kosovës. Në shkurt 1974, kushtetuta e katërtë jugosllave e pasluftës, në mënyrë të konsiderueshme zvogëloi fuqinë e federatës, ndërsa zgjeronte atë të republikave dhe të provincave autonome. Pavarësisht nga kundërshtimet serbe, Kosova, roli i së cilës deri në vitin 1975 ishte i kufizuar ndaj shkëmbimeve kulturore dhe bashkëpunimit ekonomik me Shqipërinë, paskëtaj u bë një ndërlidhëse ndërmjet dy shteteve, të cilat ishin të prirura për të normalizuar marrëdhëniet.

Në krahasim me të kaluarën, marrëdhëniet ndërmjet Jugosllavisë dhe Shqipërisë hynë në një fazë të kooperimit të përmirësuar. Pavarësisht nga marrëveshjet tregtare, çdo muaj 5-10 grupe prej Shqipërisë vizitonin Kosovën. Një numër gjithnjë në rritje i kosovarëve, kishte vizituar Shqipërinë dhe një trafik i shpeshtë turistiësh ishte parashikuar në të ardhmen. Në shkurt dy protokolle ishin nënshkruar në Prishtinë për kinematografinë ndërmjet Kosova-filmit dhe Kinostudios "Shqipëria e re", ku u morën vesh për prodhimin e përbashkët të filmave gjatë viteve 1981-1985. Megjithëse në sipërfaqe gjërat dukeshin relativisht progresive për Kosovën, disa njerëz mundën të përgatiteshin për manifestime, të cilat goditën Krahinën gjatë verës së vitit 1981.

Përmbajtja e demonstratave ishte ajo e vitit 1968. Hynë në veprim tanket dhe një gjendje shtetrrrethimi ishte imponuar në Kosovë, pasi 30 000 trupa patrullonin në Krahinë. Zyrtarisht ishte raportuar që 11 njerëz u vranë, por shqiptarët thonë se ishin vrrarë pothuajse 1 000 veta, pati spastrime të vazhdueshme dhe largime nga puna të shqiptarëve në të gjithë sektorët e jetës gjë që solli një akumulim të fuqishëm të revoltës dhe të zemërimit. Vrojtuesit e huaj vunë re natyrën e vërtetë të revoltave, që ato nuk ishin të inspiruara nga nacionalizmi, por nga motive ekonomike dhe sociale. Në fillimin e vitit 1977 Eduard Kardeli, një nga këshilltarët më të afërt të Titos, paralajmëroi se në qoftë se Partia do të dështonte të adaptonte një politikë të vendosur për të ngushtuar hendekun ekonomik dhe për të qetësuar tensionet ndëretnike, atëherë në Kosovë do të shpërthenin veprime të dhunshme. Për disa kohë udhëheqësit jugosllavë e identifikuan Tiranën si nxitëse të shqetësimeve, megjithëse nuk kishin ndonjë provë direkte të përfshirjes së Shqipërisë në ngjarjet e vitit 1981. Enver Hoxha nuk do të kishte dashur të inkurajonte aktivisht dëshirën e fundit të kosovarëve, sepse e dinte që një Republikë e Kosovës brenda Jugosllavisë mund të shndërrohej në një rivale dhe në një kundërshtar potenciale të Shqipërisë staliniste. Kosovarët nuk e pëlqenin qëndrimin e ngrirë të Hoxhës ndaj tyre. Kjo ishte reflektuar në një thënie të dëgjuar shpesh në Kosovë: "Enver Hoxha duhet të ketë parasysh që ai është koka e shtetit dhe koka e Partisë, por jo koka e kombit". Ideja e dy shteteve shqiptare, me dy sisteme

krejt të ndryshme ideopolitike nuk do të ndihmonte Hoxhën. Në qoftë se Kosova do të arrinte të shkëputej prej Jugosllavisë dhe të bashkohej me Shqipërinë, Hoxha do ta kishte vështirë për të bindur kosovarët myslimanë për të abandonuar (braktisur) fenë e tyre dhe tokat e tyre në emër të ateizmit të detyruar dhe kolektivizimit të bujqësisë në Shqipëri. Ndonjë bashkim i Kosovës me Shqipërinë do të thoshte fundi i pastërtisë ideologjike të Hoxhës, prandaj ai braktisi konceptin e "unitetit kombëtar" dhe mbrojti interesin e shtetit të tij në Kosovë duke u kufizuar vetëm me marrëdhëniet kulturore.

Pas vdekjes së Enver Hoxhës më 1985, bota kishte parë përpjekjet e Shqipërisë për të rrëzuar imazhin e vet të kështjellës. Disa përparime u bënë në marrëdhëniet jugosllave-shqiptare pasi ato kishin qenë sjellë në një ndalesë dramatike me demonstratat e vitit 1981. Një marrëveshje për kulturën dhe arsimin ishte nënshkruar më 1988 dhe më 1989 ministrat e Jashtëm të vendeve të Ballkanit u takuan në një mbledhje të parë politike ndërkombëtare që u mbledh në Tiranë.

Në shkurt 1989, minatorët shqiptarë prej Trepçës në Kosovën Veriore u hodhën në grevë. Ata kërkuar dorëheqjen e 3 zyrtarëve provincialë të imponuar atyre nga partia serbe. Minatorët gjithashtu kërkuar që ndonjë kufizim kushtetues i autonomisë së Kosovës, për të cilin Beogradi kishte bërë presion, duhej të bëhej objekt i debatit demokratik. Në 23 shkurt, Kuvendi Popullor i Serbisë miratoi në mënyrë të paligjshme amendamentet që në të vërtetë do ta kthenin Kosovën nën kontrollin serb. Në mars kishte demonstrata të gjera gjatë të cilave më së paku 27 shqiptarë ishin të vdekur, të goditur nga forcat e armatosura gjatë "gjendjes së fundit të jashtëzakonshme" të vendosur në Krahinë nga Beogradi. Kjo krizë e fundit në Kosovë vendosi kufizime të ashpra edhe një herë në marrëdhëniet jugosllave-shqiptare, të cilat patën një efekt të kundërt në bashkëpunim ballkanik që kishte qenë ndërtuar me dhimbje vitin e kaluar. Reagimi shqiptar ishte i shpejtë dhe jashtëzakonisht i gjerë. Përgjigjia që Beogradi i dha propagandës parandaluese të Shqipërisë ishte një akuzë ndaj Tiranës për një "politikë të dyfishtë", për predikimin e vijës së fqinjësisë së mirë, nga njëra anë, ndërsa në praktikë zhvillonte një politikë armiqësore kundër Jugosllavisë. Për Titon, Kosova ka shërbyer si një urë për në Shqipëri, ndërsa për udhëheqjen e Tiranës Kosova ishte shtyllë e tyre në Jugosllavi - një lloj zone parandaluese. Aty (në Shqipëri) kishte ekzistuar gjithnjë një frikë për invazion prej Bashkimit Sovjetik, dhe më se njëherë Tirana kishte deklaruar se në qoftë se Jugosllavia do të sulmohej, Shqipëria do të shkonte në ndihmë të saj. Qeveria shqiptare kurrë nuk e kishte mbrojtur çështjen kosovare përpara fortuneve ndërkombëtare, si Komisioni Evropian i Kombeve të Bashkuara për të drejtat e njeriut ose nuk kishte ndërhyrë direkt në politikën e Kosovës. Sa herë që njerëz të persekutuar të grupeve ilegale kosovare kërkonin strehë në Shqipëri, ata u dorëzoheshin menjëherë autoriteteve jugosllave.

Pasi Slobodan Milosheviç konsolidoi pushtetin e tij në Serbi, fushata antishqiptare u shpejtua. Kosovarët konsideroheshin si shkatërrues barbarë, qëllimi i të cilëve ishte përzënia e sllavëve prej Kosovës dhe shkatërrimi i Republikës Serbe. Në korrik 1990, qeveria serbe rregulloi kushtetutën serbe, kështu që ndryshuan bazat ligjore për autonominë e Kosovës. Parlamenti i Kosovës u pezullua dhe u imponua sundimi i drejtpërdrejtë i Beogradit. Serbët pushtuan Radion dhe Televizionin e Kosovës, duke mos lejuar transmetimin në gjuhën shqipe. Me përjashtim të "Bujkut", zyrat e gazetave u okupuan nga gazetaret serbë pas përjashtimit nga puna të kolegëve të tyre shqiptarë. Shtëpia botuese "Rilindja" u vendos nën kontrollin ushtarak serb.

Në të njëjtën kohë shqiptarët e Kosovës krijuan një "Kuvend të Republikës së Kosovës" me kryesi në Zaqir Ceb. Kuvendi vendosi të mbahej një referendum për sovranitetin e Kosovës. Një vit më vonë, më 30 shtator 1991, shqiptarët e Kosovës votuan për referendumin për të përkrahur Kosovën si një "shtet sovran dhe i pavarur". Megjithatë si detyruan të vepronin në fshehtësi, autoritetet serbe nuk ishin të afta të ndalonin aktivitetet e grupeve të ndryshme politike shqiptare, më i rëndësishmi i të cilave ishte Lidhja Demokratike me mbi 700 000 anëtarë, e kryesuar nga Ibrahim Rugova.

Nga fundi i vitit 1991, më shumë se 75 000 shqiptarë kishin humbur punët e tyre, këtu përfshiheshin së paku 6 000 mësues të cilët refuzonin të ndërprisnin plan-programet shqiptare në favor të planprogreseve të imponuara serbe. Që atëherë më shumë se

400 000 nxënës dhe studentë shqiptarë të të gjitha niveleve kanë bojkotuar klasat dhe në vend të tyre ndjekin mësimet kudo, jashtë ndërtesave shtetërore, në shkolla të ngritura nga mësues të papunësuar.

Më 24 maj 1992, Kuvendi i Kosovës mbajti zgjedhjet presidenciale. Ibrahim Rugova u zgjodh President i Republikës së Kosovës me 99,5% të votave. Por sesioni i hapur i Parlamentit të Kosovës është dashur të shtyhej për shkak të arrestimit, nga policia serbe, të disa deputetëve të Parlamentit. Gjithashtu Serbia mori një sërë masash për spastrim administrativ, u shpërndante armë serbëve dhe malazezëve dhe mijëra rezervistë serbë janë sjellë në Kosovë. Serbët e shpërngulur nga Kroacia dhe nga Bosnja kanë qenë ngulur në Kosovë, ndërsa prospektet e punësimit janë të varfëra pasi ekonomia është në kolaps. Që nga fillimi i konfliktit jugosllav rreth 500 000 shqiptarë etnikë kanë lënë Kosovën.

Në tetor 1991, Shqipëria zyrtarisht njohu Republikën e Kosovës si një shtet sovran dhe i pavarur. Në nëntor artileria dhe njësitë e motorizuara të ushtrisë serbe u vunë në lëvizje në të gjitha qytetet kryesore dhe forcat rezerviste serbe në mënyrë të konsiderueshme u shpërndanë gjatë gjithë kufirit me Shqipërinë. Pas tërheqjes së ushtrisë jugosllave prej Maqedonisë, një pjesë e madhe e tyre ishin rivendosur në Kosovë. Fuqizimi serioz i konfliktit në ish-Jugosllavi shkaktoi frikë të politikanët e Shqipërisë për një fluks masiv të refugjatëve kosovarë. Qeveria e Tiranës lëshoi një deklaratë që përmbante një kritikë të fortë ndaj udhëheqjes serbe të Kosovës dhe forcat e armatosura të Shqipërisë u vunë në gatishmëri pas disa incidenteve ndërmjet trupave jugosllave-shqiptare në kufirin me Kosovën.

Në fund të janarit 1992, një miting i madh u mbajt në Tiranë në përkrahje të kosovarëve. Kërkesat ishin bërë brenda Shqipërisë për një veprimtari qeveritare më të drejtpërdrejtë në problemin e Kosovës dhe paralajmërimet serbe kundër ndërhyrjes së Tiranës në punët e Jugosllavisë u bënë më të ashpra. Në mars, dr. Sali Berisha deklaroi para përkrahësve të PD Shqiptare një nga qëllimet e Partisë së tij: "Duke përshëndetur vëllezërit tanë që jetojnë në territoret e ish-Jugosllavisë, PDSH nuk do të ndalojë luftën derisa ëndrra e madhe e tyre për bashkimin e kombit shqiptar të bëhet realitet"³. Më vonë PDSH korri fitore në zgjedhjet dhe Berisha u zgjodh president. Pavarësisht nga situata e rëndë ekonomike në Shqipëri, qeveria e re demokratike përballoi prospektin gjithnjë në rritje të një konflikti të ashpër që kërcënonte nga veriu, duke përfshirë në të Kosovën dhe Maqedoninë. Tani, për herë të parë pas luftës, politikanët shqiptarë në të vërtetë dëshironin të ofronin një angazhim të plotë për të ndihmuar kosovarët, por ata janë shumë të kufizuar në mundësitë e tyre dhe vetëm mund të shprehëjnë për të bindur Komunitetin Ndërkombëtar për të ndërhyrë në emër të tyre.

- 1 "Zëri i popullit", 25 shtator 1949.
- 2 "Borba", Beograd, 7 dhjetor 1968.
- 3 BBC, S WB, EE/1336, B/31, 23 mars 1992.

